

Terms of Reference

Beleidsdoorlichting van het OS-beleid voor energie en ontwikkelingssamenwerking

10 juli 2012

1. Aanleiding en doel van de beleidsdoorlichting

1.1. Aanleiding van de beleidsdoorlichting

In het actieplan dat voortvloeide uit de *World Summit on Sustainable Development* (WSSD, 2002) nam de internationale samenleving zich voor zich in te spannen om wereldwijd alle bevolkingsgroepen –en met name de armere bevolkingsstrata- toegang te verschaffen tot betrouwbare bronnen van energie¹. Op deze wijze zou bijgedragen worden aan de Millennium ontwikkelingsdoelstellingen voor 2015². In navolging daarvan kondigde de toenmalige minister voor ontwikkelingssamenwerking tijdens de conferentie *Energy for Development* (2004) aan 10 miljoen mensen toegang tot moderne vormen van energie te willen verschaffen. Daarmee formuleerde de minister voor het eerst een output doelstelling op het gebied van energie en ontwikkelingssamenwerking (OS). Een interne notitie³ gaf invulling aan die doelstelling via 'een vol menu van opties'.⁴ Eind 2007 gaf het Kabinet Balkenende IV een sterke impuls aan de internationale samenwerking op het gebied van energie door het beschikbaar stellen van € 500 miljoen⁵ voor duurzame energie in ontwikkelingslanden. De beleidsnotitie 'Milieu en hernieuwbare energie in ontwikkelingssamenwerking' (2008) werkte deze financiële enveloppe⁶ uit. De beleidsvoornemens uit die notitie werden later omgedoopt tot het *Promoting Renewable Energy Programme* (PREP, 2008-2012). Begin 2011 is de periode verlengd tot 2013.⁷

In 2010 besloot het kabinet Rutte dat energie niet langer een OS-beleidsprioriteit is. De Focusbrief Ontwikkelingssamenwerking⁸ van 2011 stelt dat na beëindiging van nog lopende programma's op het gebied van hernieuwbare energie, minder

---

¹ Zowel het Actieplan als publicaties die voortgekomen zijn uit WSSD 2002 zijn on-line te vinden op <http://www.worldsummit2002.org>

² Daarbij wordt bedoeld op de MDG 1(het verminderen van het aantal armen met 50% in 2015) en 7 (in 2015 leven meer mensen in een duurzaam leefmilieu).

³ *Bridging the Energy Gap*, Vision Paper. A strategy for Netherlands Development Cooperation, DMW, 2004.

⁴ *Idem*, 2004: 5.

⁵ Van de € 500 miljoen was € 375 miljoen bovenop de 0.8% BNP voor ODA.

⁶ Beleidsnotitie milieu en ontwikkelingssamenwerking. Directie Milieu en Water, Ministerie van Buitenlandse Zaken. Aangeboden aan de Tweede Kamer 10 september 2008.

⁷ De € 500 miljoen waren bedoeld voor nieuwe activiteiten die op de peildatum 1 april 2007 nog niet in de Rijksbegroting waren opgenomen. Bron: Beleidsnotitie milieu en ontwikkelingssamenwerking. Directie Milieu en Water, Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2008: 11.

⁸ Focusbrief Ontwikkelingssamenwerking, 18 maart 2011 van de Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal. De Focusbrief is een uitwerking van de Basisbrief Ontwikkelingssamenwerking die een leidraad vormt voor het bilaterale deel van de internationale samenwerking en de speerpunten van het Nederlandse beleid. De paragraaf 'C' over bezuinigingen stelt dat onderdelen van het milieubeleid, waaronder programma's voor hernieuwbare energie in ontwikkelingslanden minder geld zullen krijgen na beëindiging van de nog lopende programma's (:14). Speerpunten zijn: veiligheid en rechtsorde; water; voedselzekerheid seksuele en reproductieve gezondheid en rechten.

geld aan het thema zal worden besteed. Hernieuwbare energie behoort niet tot de in de Focusbrief geïdentificeerde speerpunten, maar wel wordt gewezen op het belang van 'internationale publieke goederen' (die veilig gesteld moeten worden), waaronder het klimaat.

De beleidsnotitie 'Milieu en hernieuwbare energie in ontwikkelingssamenwerking' voorzigt in een doorlichting van het beleid dat door het ministerie van Buitenlandse Zaken wordt gevoerd op het gebied van energie in ontwikkelingslanden.⁹ In 2009 is de doorlichting door de minister aan de Tweede Kamer toegezegd.¹⁰ De beleidsdoorlichting maakt deel uit van de door IOB geprogrammeerde evaluaties voor het jaar 2014.

1.2. Doel van de beleidsdoorlichting

De beleidsdoorlichting dient de verantwoording over het in het kader van de ontwikkelingssamenwerking gevoerde energiebeleid en de beoogde uitfasering van dit beleid. Bovendien kunnen lessen worden getrokken voor toekomstig beleid van zowel de Nederlandse overheid als andere actoren die actief zijn op het gebied van hernieuwbare energie.

De beleidsdoorlichting volgt de Rijksregeling Periodiek Evaluatieonderzoek en Beleidsinformatie (RPE, 2006). Deze regeling schrijft voor dat het beleid dat ten grondslag ligt aan de beleidsdoelstelling in de begroting periodiek wordt geëvalueerd in een beleidsdoorlichting. De beleidsdoorlichting energie en ontwikkelingssamenwerking betreft begrotingsartikel 6 van de Rijksbegroting hoofdstuk V (Ministerie van Buitenlandse Zaken) en wel operationele doelstelling 6.1: *Bescherming en duurzaam gebruik van milieu in de mondiale context en de nationale context in ontwikkelingslanden*¹¹. In de begroting voor het jaar 2012 is de operationele doelstelling 6.1 anders omschreven, namelijk als '*duurzaam milieugebruik wereldwijd*'.

In de Rijksbegrotingen 2008, 2009 en 2010 werden bij doelstelling 6.1. als specifieke onderdelen van beleid genoemd:

- Beleidsontwikkeling en capaciteitsontwikkeling in partnerlanden op het gebied van hernieuwbare energie: kleinschalige waterkracht, biomassa, zonne-energie en aardwarmte,
- Monitoringmechanisme van indirecte effecten van grootschalige bio-energie teelt,
- Versterking bosbouwdiensten,
- Capaciteit voor kostenbepaling klimaatverandering,
- Ondersteunen van regionale kennisnetwerken.

De beleidsdoorlichting energie en ontwikkelingssamenwerking betreft het eerste onderdeel van het beleid. Tabel 1 toont de goedgekeurde uitgaven over de periode 2004-2011 voor de operationele doelstelling 6.1. en het aandeel van PREP daar in.

---

⁹ Beleidsnotitie milieu en ontwikkelingssamenwerking. Directie Milieu en Water, Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2008: 18, 19.

¹⁰ Tweede Kamer der Staten-Generaal. Verslag van een Algemeen Overleg, vastgesteld 10 februari 2009. Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 31250, nr.52 :17.

¹¹ Deze formulering werd gebruikt in de Rijksbegrotingen 2008 en 2009 ton het PREP werd geformuleerd.

Tabel 1: Goedgekeurde uitgaven voor de operationele doelstelling 6.1 (per juni 2012)

Miljoen Euro	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
CRS Energie	27.1	34.1	26.5	32.6	44.4	94.3	63.2	96.0
CRS PREP	0	0	0.05	1.3	14.4	65.9	43.6	86.4
Totaal OD 6.1	214.8	218.5	241.8	243.2	231.1	255.4	234.0	379.9
PREP als percentage OD 6.1	0.0	0.0	0.0	0.5	6.2	25.8	18.6	22.7

Bron: Rijksbegroting Hoofdstuk V, 2004-2011 en ministerie van Buitenlandse Zaken (Piramide).

De RPE bepaalt dat voor beleidsdoorlichting gebruik wordt gemaakt van onderzoek naar effecten van beleid. Met dat doel voert de Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie (IOB) impactstudies uit van een selectie van programma's en projecten.

2. Achtergrond

2.1 Beleid Energie en ontwikkeling

In de notitie *Sustainable Energy Economy* (1993) is voor het eerst de relatie tussen energievoorziening en ontwikkeling expliciet benoemd in het Nederlandse beleid voor ontwikkelingssamenwerking. De daarin gehanteerde uitgangspunten bleven tot aan 2004 vrijwel ongewijzigd, zijnde (i) bijdragen aan economische ontwikkeling, (ii) bescherming van het milieu, en (iii) het streven naar een rechtvaardige verdeling van energiebronnen.¹² Armoedeverlichting op huishoudensniveau (en kleinere, veelal rurale, gemeenschappen) stond centraal, terwijl op internationaal niveau het energiebeleid onderdeel uitmaakte van het klimaatbeleid. Met door de Nederlandse overheid gegarandeerde fondsen maakte de Financierings Maatschappij voor Ontwikkelingslanden (FMO) de energiesector tot een prioriteit binnen haar activiteiten, terwijl ook in het programma ontwikkelingsrelevante exporttransacties (ORET) de energiesector gesteund werd.

De *World Summit on Sustainable Development* (WSSD) in 2002 in Johannesburg resulteerde in een actieplan waarin overeengekomen werd om als internationale samenleving zich in te spannen om wereldwijd alle bevolkingsgroepen –en in het bijzonder de armen- toegang te verschaffen tot betrouwbare bronnen van energie. Dit mede als bijdrage aan het bereiken van de Millennium ontwikkelingsdoelstellingen. De Wereldtop was van grote invloed, omdat voor de eerste keer energie als een voorwaarde voor armoedevermindering werd gezien. Daarmee werd het onderwerp gelijkgesteld aan gerelateerde onderwerpen als drinkwater en sanitaire voorzieningen, huisvesting en gezondheidszorg. Tegelijkertijd werd energie gekoppeld aan de wereldwijde discussie over klimaatverandering.

Het kort daarna uitgebrachte beleidsdocument 'Aan Elkaar Verplicht'(AEV, 2003) stelt de Millennium doelstellingen centraal en neemt binnen het thema 'milieu en ontwikkelingssamenwerking' de doelen en het actieplan die tijdens WSSD zijn

¹² Ir.A.Dankers en Ir.R.Rijs. ADviSE. Evaluatie Inventarisatie Energie & Ontwikkelingssamenwerking 1996-2006. Nov. 2007: 6.

geformuleerd over.¹³ De nota AEV benadrukt tevens de noodzaak tot het verbeteren van de kwaliteit en effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking en het zichtbaar maken van de inzet en de resultaten van de Nederlandse inspanningen.¹⁴ In december 2004 wordt de conferentie *Energy for Development* gehouden, waarin de toenmalige minister voor ontwikkelingssamenwerking aankondigde 10 miljoen mensen toegang tot moderne vormen van energie te willen verschaffen in de context van de Millennium ontwikkelingsdoelstellingen 2015. In de interne notitie *Bridging the energy gap* (2004)¹⁵ werd gesteld dat met het oog op vermindering van de koolstof-dioxide (CO₂) uitstoot schone energie en hernieuwbare energie weliswaar de voorkeur hadden, maar dat 'een menu van technologische mogelijkheden' open moest staan om arme bevolkingsgroepen toegang tot energie te verschaffen zonder vooraf beperkingen op te leggen. Tussen 2004 en 2007 werd het beleid geleidelijk aangepast van een output-oriëntatie met verschillende technische opties naar (voornamelijk) hernieuwbare energie.

De beleidsnotitie 'Een Zaak van Iedereen' (2007) stelt in de inleiding dat 'klimaatverandering en milieudegradatie voor armen ingrijpende gevolgen hebben'. In deze notitie worden armoedebestrijding, duurzaamheid, klimaat en energie met elkaar verweven. Voor een duurzame wereldwijde energiesituatie zijn "maatregelen nodig op verschillende fronten".¹⁶ Die maatregelen omvatten een hervorming en vernieuwing van de energiesector in arme landen voor een betere toegang tot beschikbare energiebronnen, een groeiend aandeel van duurzame energiebronnen in het totale mondiale energieverbruik en sterkere internationale instellingen voor het houden van toezicht op het gebruik van en verdeling van *global public goods*.

Promoting Renewable Energy Programme (PREP, 2008-2012)

De beleidsnotitie 'Milieu en hernieuwbare energie in ontwikkelingssamenwerking' werkt de Nederlandse inzet voor de ontwikkeling van hernieuwbare energie in ontwikkelingslanden nader uit. De notitie is bedoeld om 'een bijdrage te leveren aan 'armoedebestrijding, klimaatbeleid en stabiliteit'. Het uiteindelijke doel is –zo stelt de notitie– dat overheden in ontwikkelingslanden in samenwerking met private en publieke organisaties op eigen kracht een goed en samenhangend beleid op het gebied van armoedebestrijding en hernieuwbare energie kunnen ontwikkelen en uitvoeren'.¹⁷ Uitgangspunt daarbij is het ter beschikking stellen van betaalbare energie voor arme bevolkingsgroepen.¹⁸ Het voorgenomen beleid werd operationeel gemaakt door een financiële injectie van € 500 miljoen voor duurzame energie in ontwikkelingslanden door het *Promoting Renewable Energy Programme* (PREP, 2008-2012). Vanaf 2009 ging het niet langer meer om 'energie in welke vorm dan ook', maar om financieel en economisch haalbaar gebruik van *hernieuwbare* bronnen.

---

¹³ Ministerie van Buitenlandse Zaken. Aan elkaar Verplicht. 2003: 32.

¹⁴ Ir.A.Dankers en Ir.R.Rijs. ADviSE. Evaluatie Inventarisatie Energie & Ontwikkelingssamenwerking 1996-2006. Nov. 2007: 28.

¹⁵ *Bridging the Energy Gap*, Vision Paper. A strategy for Netherlands Development Cooperation, DMW, 2004

¹⁶ Een Zaak van Iedereen. Investeren in ontwikkeling in een veranderende wereld. Beleidsbrief aan de Tweede Kamer. 16 oktober 2007 : 29-31.

¹⁷ Beleidsnotitie milieu en ontwikkelingssamenwerking. Directie Milieu en Water, Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2008: 10.

¹⁸ Energising Development, 2008.

Begin 2011 is de periode van uitvoering van het PREP verlengd tot 2013.¹⁹ De output doelstelling van het verschaffen van toegang tot energie aan 10 miljoen mensen in het jaar 2015 werd gehandhaafd. Het PREP kent vier – met elkaar verbonden- type interventies:²⁰

1. Directe investeringen voor productie van en toegang tot hernieuwbare energie in een aantal prioritaire landen en regio's;
2. Verduurzamen van de productie van biomassa voor energiedoelinden;
3. Beïnvloeden van het beleid van partners verantwoordelijk voor investeringen op het gebied van hernieuwbare energie;
4. Ontwikkelen van capaciteit en kennis in ontwikkelingslanden op het gebied van hernieuwbare energie.

De geografische focus van het PREP ligt in landen in Sub-Sahara Afrika met een sterke focus op het Grote Meren gebied (Burundi, Rwanda, DRC, Tanzania) en Indonesië. De keuze voor Afrika heeft te maken met de armoededimensie die aan toegang tot energie is verbonden.

PREP ondersteunt programma's en projecten van een groot aantal partners, waaronder bilaterale, multilaterale en publiek-private partnerschappen.²¹ In 2011 werden PREP gefinancierde programma's uitgevoerd in 33 landen²², het merendeel in Afrika. Voor iets meer dan 40% van alle goedgekeurde activiteiten²³ geldt dat deze niet gebonden zijn aan landsgrenzen, omdat ze een mondiale of regionale aanpak hebben.

In de aanloop naar de internationale klimaatconferenties van Kopenhagen (2009) wordt het PREP naar de Tweede Kamer der Staten-Generaal gepresenteerd vanuit het klimaatperspectief en de Nederlandse inzet om de internationale inspanningen met betrekking tot klimaatverandering te versterken.²⁴ Tijdens de klimaatconferentie van Kopenhagen zegt Nederland toe € 300 miljoen bij te dragen aan de korte termijn financiering voor klimaatveranderingen (2010-2012). Nederland zal daarbij 'werken met geïnteresseerde ontwikkelingslanden'.²⁵ Deze 'snelle mobilisatie'²⁶ van middelen komt uit het PREP²⁷. Tegelijkertijd blijft er ook het 'toegang tot energie aan armen'-perspectief, door te stellen dat het 'revolutionair is' om in anderhalf jaar € 500

---

¹⁹ De € 500 miljoen waren bedoeld voor nieuwe activiteiten die op de peildatum 1 april 2007 nog niet in de rijksbegroting waren opgenomen. Beleidsnotitie milieu en ontwikkelingssamenwerking. Directie Milieu en Water, Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2008: 11.

²⁰ Beleidsnotitie Milieu en hernieuwbare energie in ontwikkelingssamenwerking, sept. 2008:10. In latere jaren wordt de geografische toespitsing anders omschreven, o.a. als 'sub-Sahara Afrika en geselecteerde gebieden in Azië'.

²¹ Voor een deel gesloten tijdens de Schokland Akkoorden.

²² Per jaar is het aantal landen waarin activiteiten worden uitgevoerd niet constant. In een beperkt aantal landen is er een concentratie van activiteiten, zoals in Rwanda, Indonesië, Mozambique en Ethiopië.

²³ Bron: Data uit Piramide, 2006 – 2011, PREP. FEZ/BZ

²⁴ De toenmalige minister voor Ontwikkelingssamenwerking stelde dat "de 500 miljoen uit het regeerakkoord is bedoeld voor mitigatie, voor een klimaatakkoord met ontwikkelingslanden". Tweede Kamer der Staten-Generaal. Verslag van een Algemeen Overleg, vastgesteld 10 februari 2009. Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 31250, nr.52 :14, 20.

²⁵ Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. Dept. Ruimte en Milieu. *Internationaal klimaatbeleid na Kopenhagen*, 2010: 6,7.

²⁶ Idem, 2010: 9.

²⁷ Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 2012. Vergaderjaar 2011-2012, 33000 V. :71

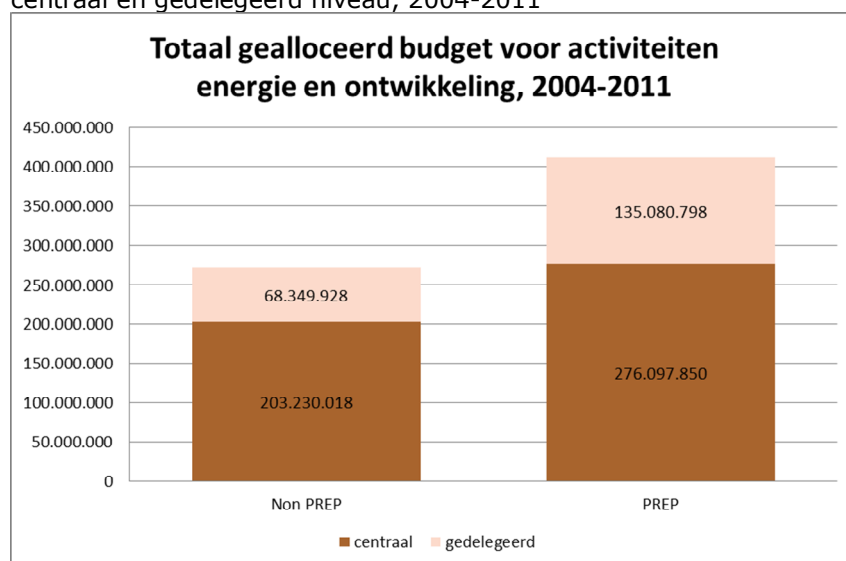
miljoen te committeren, waarbij 'gekozen is voor kleinschalige projecten voor schone energie, zonder te vervallen in versnippering'.²⁸

In 2011 zijn nieuwe prioriteiten voor de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking geformuleerd. In de Focusbrief Ontwikkelingssamenwerking wordt gesteld dat Nederland een passende rol wil spelen in de aanpak van wereldwijde problemen als veiligheid, migratie, klimaatverandering, financiële stabiliteit, voedseltekort en watergebrek.²⁹ Aan het milieubeleid worden minder middelen toebedeeld, waarbij hernieuwbare energie expliciet als programma voor afbouw wordt genoemd.³⁰ Het in de begroting 2012 verwoorde beleid laat een bijstelling zien door het perspectief van internationale publieke goederen te kiezen (die veilig gesteld moeten worden). Eén van die internationale publieke goederen is het klimaat.³¹

2.2 Uitvoering van beleid

De Directie Milieu, Klimaat, Energie en Water (DME) is verantwoordelijk voor het gevoerde beleid. Zoals blijkt uit figuur 1 wordt het beleid voor het grootste deel met centrale middelen uitgevoerd. Naar ambassades gedelegeerde middelen werden in een beperkt aantal landen ingezet, waarbij Indonesië en Rwanda de belangrijkste zijn. Figuur 1 laat de verdeling zien tussen centrale en gedelegeerde toegekende budgetten over de periode 2004-2011.

Figuur 1: Totaal toegekend budget (in Euros) voor activiteiten voor energie en ontwikkeling op centraal en gedelegeerd niveau, 2004-2011

Bron: Data uit Piramide, FEZ/BZ

²⁸ Minister van Ontwikkelingssamenwerking in antwoord op vragen Tweede Kamer der Staten-Generaal. Verslag van een Algemeen Overleg, vastgesteld 10 februari 2009. Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 31250, nr.52

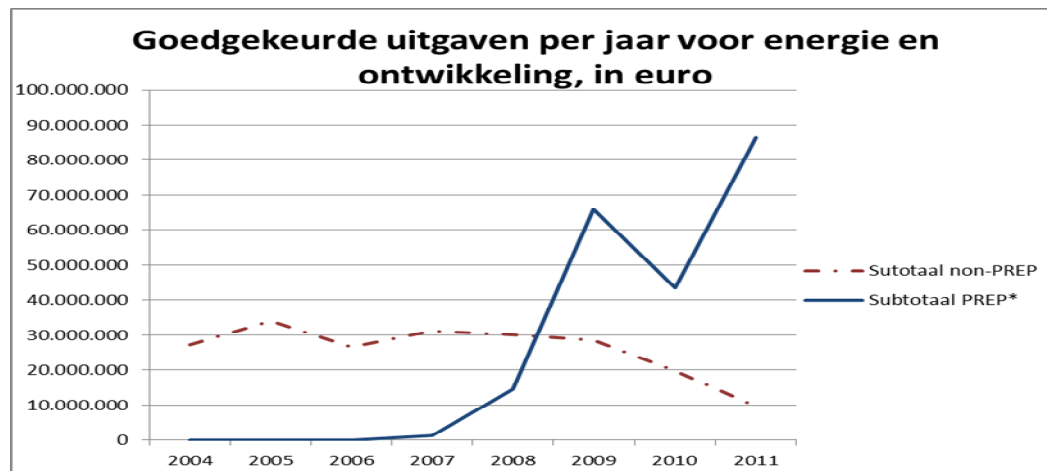
²⁹ Ministerie van Buitenlandse Zaken. Focusbrief Ontwikkelingssamenwerking, 18 maart 2011.

³⁰ Ministerie van Buitenlandse Zaken. Focusbrief Ontwikkelingssamenwerking, 18 maart 2011, p.13, 14.

³¹ Internationaal staat hernieuwbare energie als onderwerp nadrukkelijk op de internationale beleidsagenda (Rio +20, Energy +, Global Alliance for Clean Cookstoves). De Verenigde Naties heeft het jaar 2012 uitgeroepen tot het 'International Year of Sustainable Energy for All'.

Figuur 2 toont de uitgaven per jaar gedurende de periode 2004 – 2011 voor energie-activiteiten, zowel voor het PREP als voor niet-PREP gefinancierde activiteiten. Na 2008 nemen de uitgaven af die niet onder het PREP ingedeeld zijn. Een aantal energie-activiteiten loopt naast het PREP na 2008 door, onder andere het FMO Access to Energy Fonds. Het gaat daarbij om activiteiten die niet beperkt zijn tot hernieuwbare energie. De totale uitgaven tot en met 2011 liggen voor de PREP activiteiten iets boven de EUR 210 mln.

Figuur 2: Uitgaven voor energie en ontwikkeling, PREP en anders dan PREP, per jaar over de periode 2004-2011

Bron: Data uit Piramide, FEZ/BZ. * Exclusief € 15 miljoen IFC financiering. Hoewel PREP in 2008 gelanceerd is, zijn enkele projecten die op de peildatum april 2007 al waren opgestart onder PREP geregistreerd.

In lijn met de *Paris Declaration* werd een belangrijk deel van de uitvoering in ontwikkelingslanden gedelegeerd in de vorm van een *sector silent partnership*³² met het Duitse Federale ministerie voor Internationale Samenwerking (BMZ), waarbij de uitvoering in handen was van de GIZ, het '*Energising Development*' programma.³³ Met België werd eveneens een *delegated cooperation* programma afgesloten voor Mozambique. Ook werd de samenwerking met de Wereldbank (waarmee al contacten op het gebied van energie bestonden binnen het ESMAP en ASTAE programma) uitgebreid met een programma gericht op hernieuwbare energie in Afrika en een programma om hernieuwbare energie op te schalen en in te zetten voor meer productieve doeleinden. Dit laatste programma maakt onderdeel uit van de klimaatfondsen, die door de WB worden geadmistreerd. De samenwerking met de Europese Commissie op het gebied van energie werd gecontinueerd. Bestaande projecten en initiatieven van niet gouvernementele organisaties (ngo's) en SNV waarmee positieve ervaringen waren opgedaan (zoals op het gebied van biogas) werden versterkt en geïntensiveerd.

Zo ontstond een patroon van uitvoering door bilaterale, multilaterale en private (ngo's en private sector³⁴) partijen. Figuur 3 toont de verdeling over deze drie

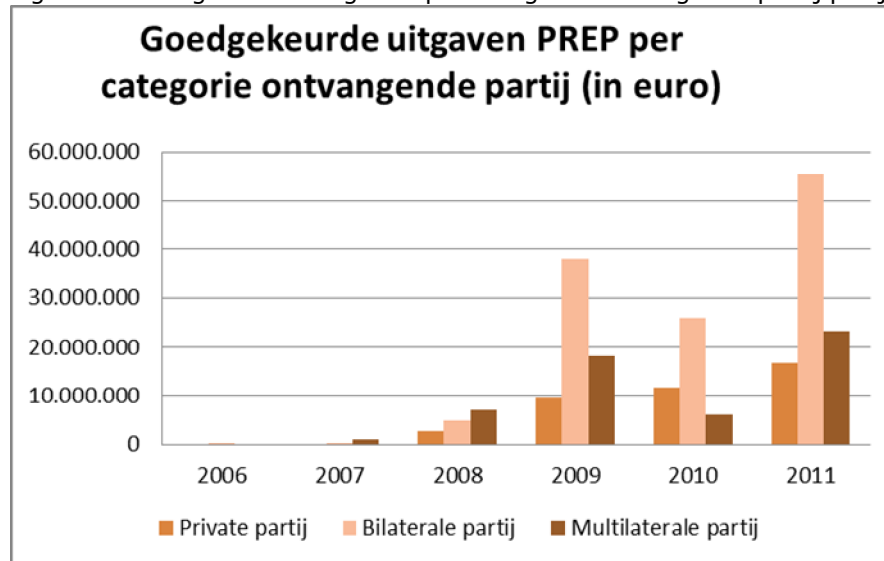
³² Een *Silent Partnership* (gedelegeerde samenwerking) is bedoeld om bij sectorfinanciering het aantal donoren dat direct betrokken is bij zo'n sector te beperken om zo op den duur een taakverdeling tussen donoren te bewerkstelligen.

³³ De eerste fase van het *Energising Development Programme* werd tussen januari 2005 en januari 2008 uitgevoerd door (het toenmalige) GTZ in een twintigtal landen door middel van een directe contractrelatie met het Ministerie van Buitenlandse Zaken. De Nederlandse bijdrage aan die eerste fase bedroeg € 60 miljoen. In een tweede fase is die relatie herzien en is de partnership met BMZ, die GIZ contracteert.

³⁴ Een '*call for ideas for public private partnerships*' op het gebied van energie had in 2004 drie partnerships opgeleverd.

partijen voor het PREP. De bilaterale partijen voeren –in termen van Euro’s- iets meer dan de helft van de activiteiten uit.

Figuur 3: Goedgekeurde uitgaven per categorie ontvangende partij per jaar

Bron: Data uit Piramide, FEZ/BZ.

Tabel 2 presenteert de belangrijkste partijen die in het kader van het PREP financiële steun hebben ontvangen. Voor dit overzicht zijn alleen de partijen met een totale committering van meer dan EUR 3 miljoen opgenomen.

Bilaterale partijen

Het *Silent Partnership* met BMZ/GIZ werd in 2004 aangegaan en speelt een belangrijke rol in het behalen van de output doelstelling, omdat expliciet ruim 30% van die doelstelling is ondergebracht bij het *Energising Development* (EnDev) programma. In het tweede deel van het programma dat in 2008 van start ging, is EnDev actief in 18 landen. Ook wordt met de Duitse Ontwikkelingsbank KFW en BMZ samengewerkt in het tot stand brengen van een grid-verbinding tussen de DR Congo en Rwanda. Met het Belgische ontwikkelingsagentschap BTC wordt, naast de *delegated cooperation* in Mozambique, ook samengewerkt op het gebied van herbebossing in Rwanda. In Rwanda wordt ook een uitrol van het elektriciteitsnet (mede) gefinancierd. Van grote omvang zijn ook de speciale fondsen voor biomassa projecten (Biomassa Mondiaal Fonds) en initiatieven op het gebied van hernieuwbare energie (Daey Ouwens Fonds) die beheerd worden door AgentschapNL (ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie). Gedecentraliseerde middelen zijn in een beperkt aantal landen ingezet, waarbij Indonesië en Rwanda de belangrijkste zijn.

Tabel 2: Committering PREP per ontvangende partij

Totaal Budget per ontvangende partij PREP (boven EUR 3 mln)			
Budgethouder	Naam ontvangende partij	Totaal budget	Goedgekeurde uitgaven t/m 2011
Private partijen			
DME	FRES (PPP Nuon FRES)	10.000.000	2.900.000
DME	HIVOS (Afrika Biogas Partnership Programma)	30.000.000	13.717.621
DME	SNV (Vietnam)	6.147.000	5.627.500
DME	PPP Philips	3.285.745	499.470
HMA Indonesië	HIVOS (Biogas)	6.366.363	3.590.330
HMA Rwanda	IFDC - INT. FERTILISER DEVELOPMENT CENTER	22.050.000	14.054.763
Bilaterale partijen			
DME	GTZ (Energising Development)	68.000.000	53.950.000
DME	MINISTERIE VAN BUITENLANDSE ZAKEN BELGIE (RERD)	9.000.000	600.000
DME	MINISTERIE VAN EL&I AGENTSCHAP NL (Daey Ouwens)	24.500.000	15.195.246
DME	MINISTERIE VAN EL&I AGENTSCHAP NL (Biomassa Mondiaal)	17.500.000	12.290.840
DME	MINISTERIO DA AGRICULTURA (CEPAGRI)	4.855.000	2.281.931
HMA Rwanda	BTC (herbebossing)	10.000.000	8.029.428
HMA Rwanda	MINISTRY OF INFRASTRUCTURE & ENERGY Rwanda (EARP)	30.000.000	18.000.000
HMA Rwanda	BMZ (grid connection DRC-Rwanda ³⁵)	24.937.500	250.000
HMA Zambia	SIDA (rurale elektrificatie)	7.682.500	3.378.300
HMA Indonesie	MINISTERIE VAN EL&I (Agentschap NL-Energie Werkgroep)	9.714.935	8.972.661
Multilaterale partijen			
DME	THE WORLD BANK (ASTAE)	9.600.000	6.400.000
DME	THE WORLD BANK (SREP)	60.272.725	5.000.000
DME	THE WORLD BANK (ESMAP)	6.960.000	2.320.000
DME	THE WORLD BANK (AFREA)	23.977.380	23.977.380
HMA Indonesië	THE WORLD BANK (MHP)	15.520.000	11.200.000
HMA Mongolië	IBRD (zonne-energie)	6.000.000	3.247.100

Bron: Data uit Piramide, FEZ/BZ.

³⁵ Uitbreiding van het elektriciteitsnetwerk op basis van hydro-energy.

Multilaterale partijen

Als multilaterale partij is de Wereld Bank verantwoordelijk voor ruim 80% van alle middelen voor energie en ontwikkeling die via het multilaterale kanaal worden ingezet. Het grootste programma, het *Sustainable Renewable Energy Programme (SREP)* is in 2010 tot stand gekomen. Bijdragen aan ESMAP (beleidsontwikkeling energie op huishoudniveau, hernieuwbare energie, energie efficiëntie) en ASTAE (hernieuwbare energie en energie efficiëntie in Azië) zijn een voortzetting van bijdragen die al vóór PREP bestonden. AFREA – een door Nederland opgezet programma voor hernieuwbare energie en energie-efficiëntie in Afrika en PNMP (steun aan door lokale gemeenschappen beheerde micro hydro installaties in Indonesië) zijn andere omvangrijke programma's en projecten. Door een lange aanlooptijd of rapportage die weinig inzicht geeft in details, is niet van alle programma's bekend welke individuele activiteiten tot deze programma's gerekend mogen worden en of deze al dan niet van start zijn gegaan.³⁶

Gedecentraliseerde middelen werden in een beperkt aantal landen ingezet, waarbij Indonesië en Mongolië de belangrijkste zijn.

Private partijen

Private partijen omvatten zowel ngo's als commerciële partijen. In 2004 leidde de succesvolle³⁷ uitvoering van biogasactiviteiten in Nepal tot afspraken voor een uitrol van deze energievorm naar andere landen in Azië en de opstart van biogas activiteiten in Afrika. Hiertoe werd een samenwerking HIVOS-SNV aangegaan. Het International Fertiliser Development Centre is gecontracteerd voor duurzame bosbouw/ houtgebruik/ productie van houtskool projecten in Rwanda. In het kader van de Schokland Akkoorden zijn overeenkomsten getekend met private partijen Philips (zonnelantaarns) en NUON – FRES (verkoop van door de zon opgewekte energie).

3. Afbakening

De beleidsdoorlichting is gericht op de periode die ingezet is met de output-doelstelling t.a.v. toegang tot (hernieuwbare) energie en die eindigt in het vooralsnog geplande jaar van afronding van het energieprogramma (2004-2013).³⁸

Het gaat daarbij om het beleidsonderdeel 'Beleidsontwikkeling en capaciteitsontwikkeling in partnerlanden op het gebied van hernieuwbare

---

³⁶ In 2010 heeft IOB identificatiemissies gerealiseerd naar Burkina Faso, Rwanda, Senegal en Indonesië. Tijdens deze missies kon onvoldoende inzicht worden verkregen voor wat betreft de planning van deze Wereldbank programma's, die zich op dat moment nog in een voorbereidende fase bevonden. Uitvoering was in 2010 nog beperkt. Het grootste programma, SREP is pas in 2011 geformuleerd en was per januari 2012 in een voorbereidende fase voor toekomstige uitvoering.

³⁷ Succesvol volgens de beleidsdirectie DME.

³⁸ Een voorstudie van de beleidsontwikkeling is verricht door Robert J. van der Plas (2012). *Review of the Netherlands' renewable energy policy for development co-operation. A preparatory desk study.* Marge, Oldenzaal.

energie: kleinschalige waterkracht, biomassa, biogas, zonne-energie en aardwarmte'.³⁹

Het Nederlandse beleid en de uitvoering van het beleid op het gebied van energie en ontwikkeling zal in brede zin beschreven en geanalyseerd worden. De effecten van het gevoerde beleid en de duurzaamheid van met Nederlandse steun gerealiseerde energievoorzieningen zullen voor een brede selectie van type interventies worden onderzocht (zie 3.1 afbakening effecten van beleid). Terwijl het energiebeleid in haar verwevenheid met het armoedebeleid en klimaatbeleid zal worden beschreven, worden voor de nadere analyse de volgende afbakening aangebracht:

- Het energiebeleid is onderwerp van evaluatie; het klimaatbeleid is daaraan gerelateerd, maar is geen expliciet doel van het gevoerde energiebeleid. Aandacht voor klimaat is beperkt tot onderzoek naar van voor effectenonderzoek geselecteerde activiteiten op CO₂ uitstoot en zal als beleidsthema geen apart onderwerp van analyse zijn;
- Onderzoek naar effecten van beleid op het niveau van einddoelgroepen van beleid zullen, in het verlengde van de outputdoelstelling, beperkt zijn tot effecten van die energiebronnen en voorzieningen die direct toegang bieden (of zouden kunnen bieden) aan de bevolking die leeft op of nabij de plaats van opwekking. Dat wil zeggen dat de effecten van beleid gericht op energiebronnen (of energiedragers) voor export (zoals veel biobrandstoffen) niet nader worden geanalyseerd.⁴⁰
- Capaciteitsopbouw zal alleen in het kader van het onderzoek in de twee prioritaire landen Rwanda en Indonesië naar duurzaamheid van voorzieningen worden onderzocht.

3.1 Afbakening effecten van beleid

Voor het uit te voeren effectenonderzoek van het beleid op het gebied van energie en ontwikkeling is in 2009 een kader Terms of Reference (ToR) door de directeur IOB vastgesteld.⁴¹ Deze kader ToR had tot doel om een selectie aan energieopties (uit het 'menu aan opties' van het PREP) te maken, alsmede landen te selecteren waar deze opties nader op hun effecten en impact geanalyseerd zouden kunnen worden. Daarvoor zouden gemengde onderzoeksmethoden (kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden) gebruikt worden en moesten de baseline surveys zo veel mogelijk bij het begin van de uit te voeren activiteiten gerealiseerd worden.

De kader ToR bakent het onderzoek naar effecten van beleid af op het niveau van doelgroepen (huishoudens en gemeenschappen) en beperkt zich tot programma's en projecten die deel uitmaken van het PREP (2008-2013), het programma dat sinds 2008 bepalend is voor de uitvoering van beleid. De effecten van energieactiviteiten die niet tot het PREP behoren zullen dus niet nader geanalyseerd worden. Uit de energieopties is een selectie gemaakt van zes

³⁹ Rijksbegrotingen 2008, 2009, 2010.

⁴⁰ Reden voor deze inperking is dat voor deze component separaat beleid is geformuleerd door de (toenmalige) ministeries van Economische Zaken; Landbouw Natuur en Visserij; Verkeer, Ruimtelijke Ordening en Milieu, en het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Dat beleid was gericht op de klimaatproblematiek en Nederlandse energievoorzieningszekerheid. (Bijlage 1 bij de Beleidsnotitie milieu en hernieuwbare energie in ontwikkelingssamenwerking, 3 juli 2008: Biomassa voor energiedoeleinden). Energievoorzieningszekerheid is onderwerp van een aparte IOB evaluatie (2012).

⁴¹ IOB. 'Terms of Reference impact evaluation of Energy and Development Cooperation supported by the Netherlands', vastgesteld in september 2009.

vormen⁴²: verbeterde kookovens, zonne-energie (huispanelen en lampen), biogas, micro hydro-energie, geo-thermale energieopwekking en uitbreiding van het rurale elektriciteitsnet (moderne energie).

Voor de selectie van landen waar het effectenonderzoek zou worden uitgevoerd werden vier criteria gehanteerd:

- i) de prioriteit van het land binnen het energieprogramma;
- ii) de concentratie van de (mede-) door Nederland gefinancierde activiteiten;
- iii) de aard van de energiebronnen of -dragers; en
- iv) harmonisatie van de door Nederland gefinancierde activiteiten met die van andere donoren binnen de energiesector in het partnerland.

Op basis van die criteria werden vijf landen geselecteerd: Rwanda, Indonesië, Burkina Faso, Senegal en Ethiopië⁴³.

In ieder van deze landen werd bepaald welke drie tot vier energieactiviteiten in aanmerking zouden kunnen komen voor effectenonderzoek. Die selectie vond plaats op basis van de volgende criteria:

- i) het relatieve belang van de activiteit voor het energiebeleid van de overheid van het partnerland;
- ii) het aantal installaties of het aantal (potentiële) *beneficiaries* en de verdeling van die huishoudens over urbane en rurale gebieden;
- iii) de balans tussen energievormen die geleverd of aangestuurd worden door de overheid en die geleverd worden door de private sector;
- iv) de mogelijkheid om kwantitatieve technieken toe te passen om de impact vast te stellen.

In januari 2011 leidde de herziening van het Nederlandse OS-beleid en de lijst van prioritaire landen tot een beperking van de in die ToR omschreven studies in vijf landen tot studies in twee landen, te weten Rwanda en Indonesië, waarbij tevens de al in gang gezette effectenonderzoeken in Burkina Faso zullen worden afgerond. Tevens werd het totaal aantal effectenonderzoeken met gebruikmaking van kwantitatieve technieken terug gebracht van tien naar zeven (zie sectie 5).

4. Evaluatiecriteria en vragen

Zoals aangegeven is het doel van de beleidsdoorlichting inzicht te verkrijgen in de doeltreffendheid en de doelmatigheid van het gevoerde beleid ten behoeve van verantwoording alsook voor verbetering van beleid.

Doeltreffendheid is gedefinieerd als de mate waarin de directe resultaten van beleid, de outputs op het niveau van einddoelgroepen van beleid, hebben bijgedragen aan beoogde effecten.

Doelmatigheid heeft in deze beleidsdoorlichting betrekking op de kosten van de energievoorzieningen in vergelijking met vergelijkbare voorzieningen, alsook op de bijdrage van de BZ interne beleidsprocessen aan de beoogde beleidsresultaten.

---

⁴² IOB. Terms of Reference Impact Evaluation Energy and Development. September 2009.

⁴³ In 2010 werden identificatiemissies naar deze landen gerealiseerd, met uitzondering van Ethiopië.

Duurzaamheid is gedefinieerd als het voortduren van de energievoorzieningen en de voordelen na afloop van donorsteun. Ten aanzien van duurzaamheid worden verschillende sets factoren bekeken die duurzaamheid bepalen, zoals economische, financiële, institutionele en ecologische factoren.

Aansluitend bij de RPE zijn de te beantwoorden vragen als volgt:

1. Beschrijving en analyse van het probleem dat aanleiding was voor het beleid, en de motivering van de rol van de overheid

- Wat is het probleem dat aanleiding was voor het Nederlandse beleid om toegang te verschaffen tot (hernieuwbare) vormen van energie aan arme bevolkingsgroepen in ontwikkelingslanden?
- Wat was de aanleiding tot de afbouw van het beleid (sinds 2011)?
- Wat is de aanleiding en de motivering dat multilaterale overheden, zoals de Verenigde Naties en de Europese Unie beleid formuleren op het terrein van hernieuwbare vormen van energie? Hoe verhoudt het Nederlandse beleid zich tot het beleid van de multilaterale overheden?

2. Beschrijving van de onderzochte beleidsdoelstellingen

- Welke doelstellingen heeft de Nederlandse overheid geformuleerd voor haar bijdrage aan de oplossing van het probleem en welke beleidstheorie lag aan de realisatie van deze doelstellingen ten grondslag?
- Wat is de achtergrond van en wat is de sturing geweest op de realisatie van het streefcijfer van 10 miljoen mensen die in 2015 toegang zouden krijgen tot moderne vormen van energie (in 2009 toegespitst naar hernieuwbare energie)?. In hoeverre is deze doelstelling behaald en op welke wijze is dat bepaald of vastgesteld?
- Op welke wijze is de uitvoering van beleid gemonitord en geëvalueerd?

3. Beschrijving van de budgetten die zijn ingezet

- Welke budgetten zijn ingezet en hoe zijn deze toegekend in de tijd over programma's en uitvoerders?
- Welke overwegingen lagen ten grondslag aan de selectie van fondsbeheerders en welke selectiecriteria zijn gebruikt door fondsbeheerders om uitvoerende organisaties te selecteren?
- Op basis van welke criteria is de hoogte bepaald van de in te zetten middelen?

4. Beschrijving van de gehanteerde instrumenten en analyse van de maatschappelijke effecten

- Welke zijn de belangrijkste typen interventies voor (hernieuwbare) energie die door Nederlandse bijdragen daaraan gesteund zijn? Welke organisaties hebben deze interventies uitgevoerd?

Doeltreffendheid (PREP)

- Wat zijn de effecten op de levensomstandigheden van de doelgroepen van de energie en ontwikkelingsprogramma's en projecten? Specifieke aandacht zal worden gegeven aan de volgende impactgebieden:
  - Verkregen toegang tot energie producten en diensten (uitgesplitst naar huishoudens, individuen en voorzieningen in de sociale sectoren),
  - Gelijke kansen op toegang (gender, kwetsbare groepen),
  - Uitgaven op huishoudenniveau voor energie,
  - Tijdsbesparingen en inzet van eventueel bespaarde tijd,
  - Gezondheid van gebruikers voor zover gerelateerd aan energie,⁴⁴
  - Inkomens-generende activiteiten,
  - Vermindering in CO₂ uitstoot en (potentiële) effecten op het milieu en klimaat van ieder van de te onderzoeken energievormen.
- Is het Nederlandse energiebeleid van invloed geweest op hetzij het beleid hetzij de uitvoering van programma's van internationale organisaties of landen waarmee Nederland op deze onderwerpen samenwerkt (beleidsbeïnvloeding)? Waaruit blijkt dat?

Duurzaamheid (PREP)

- Zijn de energievoorzieningen op huishoudens en gemeenschapsniveau duurzaam⁴⁵ in technische, financiële en economische zin?
- Dragen de resultaten bij aan duurzaamheid in termen van vermindering van brandhoutgebruik en dragen zij daarmee blijvend bij aan een vermindering van de druk op het milieu en een vermindering van CO₂ uitstoot?
- Is er voor de verschillende energiedragers en gebruiksapparatuur (ovens, biogas, LED-lampen, e.d.) een (lokale, nationale) markt ontstaan die in de behoeften (uitbreiding, vervanging, onderhoud en herstel) kan voorzien?
- Beschikken de direct betrokken publieke en (semi-) private instellingen en instanties over voldoende (financiële, organisatorische en menskracht-) capaciteit om armere bevolkingsgroepen blijvend toegang tot energie te verschaffen? Op welke manier heeft het Nederlandse beleid in het kader van capaciteitsopbouw hieraan bijgedragen?

5. Doelmatigheid van de uitvoering

- Wat waren de kosten van de toegang tot energie (outputs) voor de doelgroepen en hoe verhouden deze kosten zich tot vergelijkbare voorzieningen?

---

⁴⁴ De effecten op gezondheid worden geregistreerd op basis van percepties van respondenten. Op basis van baseline en follow-up data wordt gekeken naar de verschillen vóór en na de interventie. Er wordt geen primair medisch onderzoek gedaan, maar de systematische literatuur onderzoek omvat ook medische kennis op het gebied van *indoor air pollution*.

⁴⁵ Per activiteit worden de factoren in kaart gebracht die dit bepalen, zoals technische, financiële, economische, institutionele factoren en factoren die van belang zijn voor markontwikkeling.

- Hebben BZ interne beleidsprocessen bijgedragen aan beoogde beleidsresultaten. Welke factoren hebben op beleidsresultaten gerichte uitvoering van beleid bevorderd dan wel ondermijnd?
- Heeft monitoring en/of evaluatie bijgedragen aan doelgerichte uitvoering van het beleid?

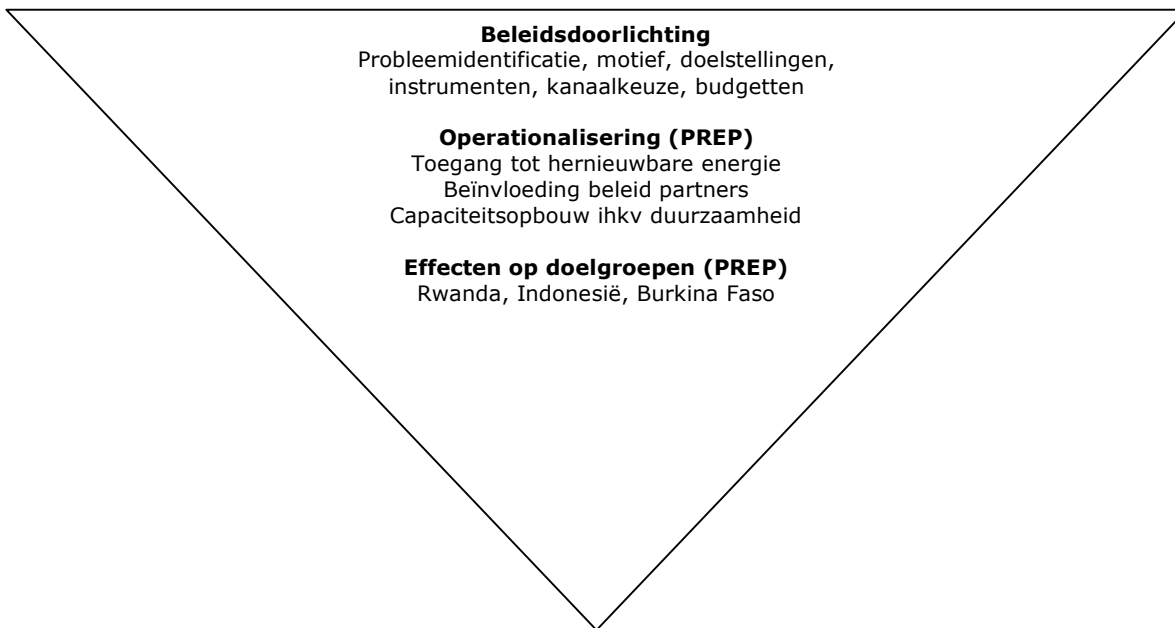
6. Lessen voor beleid

- Welke lessen voor toekomstig beleid –van zowel de Nederlandse overheid als die van anderen - kunnen worden getrokken uit de bevindingen, zowel voor wat betreft de keuzeaard van energietechnieken als de wijze van interventie?

5. Onderzoeksmethoden

Zoals geschetst in hoofdstuk 3 over de afbakening van de beleidsdoorlichting zal de beantwoording van de vragen trechtervormig plaatsvinden (zie figuur 4)

Figuur 4: Evaluatietrechter

Beleid en uitvoering van beleid

De beschrijving en analyse aan de hand van de evaluatievragen over het beleid en de uitvoering vanaf 2004 zal niet alleen de activiteiten die onder het PREP vallen omvatten, maar ook andere energieactiviteiten die vanaf 2004 zijn gefinancierd. Beleidsonderzoek zal geschieden op basis van

- voor de beleidscyclus belangrijke documentatie zoals beleidsdocumenten, begrotingen, jaarplannen en verslagen, beoordelingsmemoranda en diverse rapportages en evaluaties over uitvoering en resultaten van beleid;
- inventarisatie van financiële gegevens uit het management informatiesystemen (Piramide);
- aanvullende interviews met betrokken beleidsambtenaren en andere relevante informanten.

Doeltreffendheid en duurzaamheid van beleid

De evaluatie van de doeltreffendheid van het energiebeleid is beperkt tot het PREP en omvat dus niet die energieactiviteiten die buiten dit programma zijn of worden uitgevoerd. De doeltreffendheid zal worden geëvalueerd door middel van een scala aan effectenonderzoeken in Rwanda, Indonesië en Burkina Faso, en op basis van evaluaties door derden van door Nederland gesteunde programma's, en een literatuurstudie.

Voor de evaluatie van deze activiteiten wordt gebruik gemaakt van 'mixed methods' (combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve methoden en technieken voor effectenonderzoek), met uitzondering van geothermale energie, waar alleen gebruik gemaakt zal worden van kwalitatief onderzoek.⁴⁶ Effecten zullen worden geschat op basis van voornamelijk quasi experimentele methoden, waarbij veranderingen over tijd in effectvariabelen worden vergeleken met een vergelijkbare controle groep van huishoudens, bedrijven en gemeenschappen zonder interventie. Aanvullend kwalitatief onderzoek zal worden verricht naar de specifieke context en verklarende factoren voor uitkomsten van de kwantitatieve studies en factoren die de duurzaamheid van de voorzieningen bepalen. In dit verband zal ook de Nederlandse bijdrage aan capaciteitsversterking in de betreffende landen worden onderzocht.

Tabel 3 geeft een overzicht van de energiebronnen waarvan de effecten op huishoudens en gemeenschappen worden onderzocht. De te hanteren methode per effectonderzoek is in de rechterkolom aangegeven.

---

⁴⁶ Voor de effectenonderzoeken in Burkina Faso, Rwanda en Indonesië zijn specifieke terms of reference opgesteld.

Tabel 3: Samenvatting van de toe te passen onderzoeksmethoden per land en energievorm

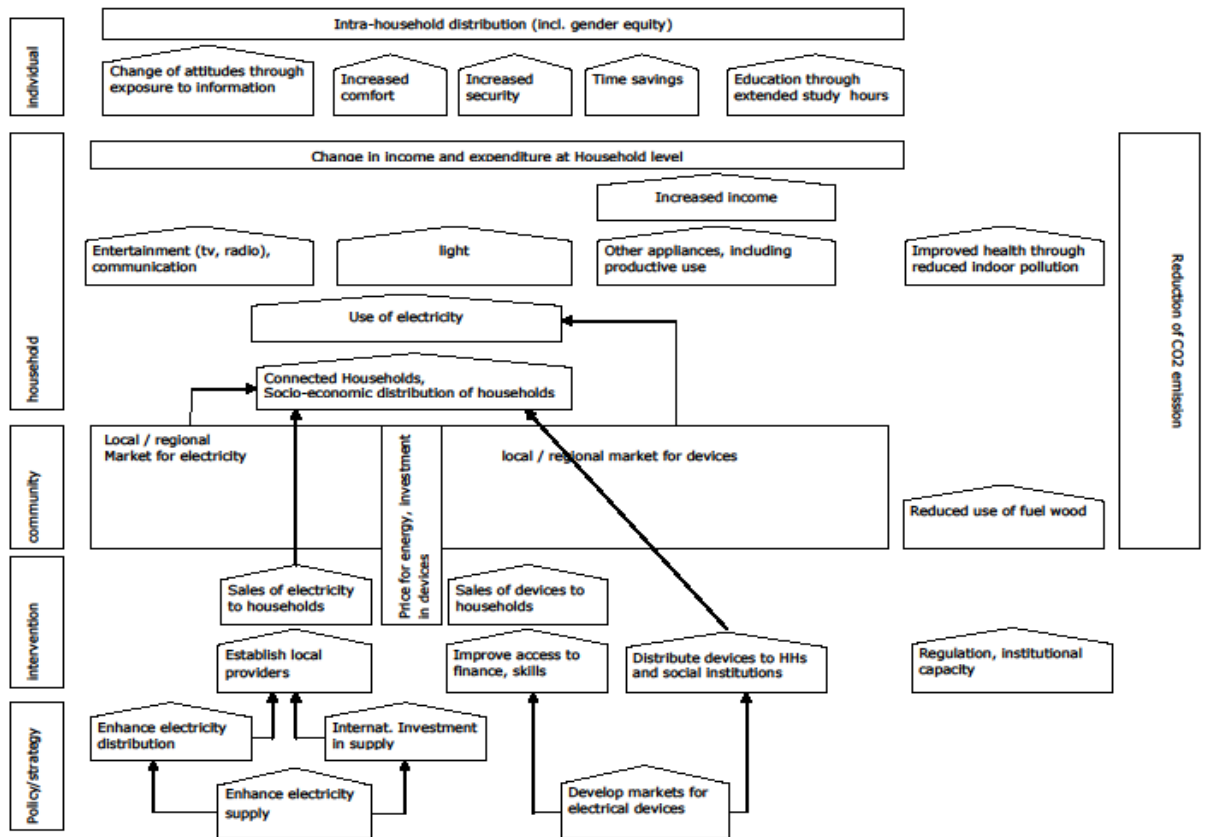
Land	Evaluatie	Onderzoeksmethode
Burkina Faso	Verbeterde ovens, urbane context	Cross sectional methode + focusgroep
	Verbeterde ovens voor bierbrouwerijen	Difference in difference methode + focusgroep
	Zonne-energie Yeelen Ba	Difference in difference methode + kwalitatief op dorpsniveau
Rwanda	Biogas	Cross sectional methode + focusgroep
	Uitrol van het elektriciteitsnet (EARP)	Difference in difference methode + expertgroep
	Zonne lantarens	Mixed method met Randomised Control Trial
Indonesia	Micro hydro ruraal, huishoudens	Difference in difference methode + kwalitatief op dorpsniveau
	Micro hydro productief gebruik	cross sectional methode + expertgroep
	Biogas	Difference in difference methode + kwalitatief
	Geothermische energy	Desk study + kwalitatief
Algemeen	Systematische literatuur studie	
	Door de Wereld Bank uitgevoerde activiteiten in hernieuwbare energie	Desk study

De verschillende activiteiten die in Burkina Faso, Rwanda en Indonesië zullen worden onderzocht beslaan activiteiten waarvoor een overeenkomst is aangegaan met zowel private partijen (biogas, zonnelampjes en panelen) als multilaterale partijen (micro hydro, geothermie) en bilaterale partijen (verbeterde houtoventjes, uitrol elektriciteitsnetwerk). Ten behoeve van de effectenonderzoeken zijn voor ieder van de energievormen resultaat-ketens uitgewerkt. Figuur 5 toont ter illustratie de resultaatketen voor elektriciteit.

Evaluaties van derden en literatuurstudie

- Een inventarisatie en analyse van evaluaties door derden van –mede- door Nederland gesteunde- programma’s vullen de eigen IOB-evaluaties aan.
- Een systematische studie van empirische literatuur op het gebied van impact van toegang en gebruik (hernieuwbare) energie in lage en midden-inkomenslanden van het beoogt aanvullend inzicht te geven. Een voorbeeld daarvan is de relatie tussen hernieuwbare energie en luchtvervuiling binnenshuis. Tevens kan de literatuurstudie bijdragen aan de beantwoording van de vraag “wat waar werkt en waarom”. Ook zullen kosten van de energievoorzieningen voor de geselecteerde energievormen voor zover mogelijk worden vergeleken met vergelijkbare voorzieningen zoals die in de literatuur worden aangegeven. De studie beperkt zich tot de meest voorkomende vormen van energie waar het PREP programma zich op gericht heeft, te weten verbeterde ovens, biogas, micro-hydro energieopwekking, en zonne-energie. De literatuurstudie volgt voor wat betreft de methodologie in grote lijnen het Campbell Collaboration protocol.

Figuur 5: Resultaat keten elektriciteitsvoorziening

De vraag naar beïnvloeding van beleid van partners als de Wereldbank en partnerlanden zal worden beantwoord op basis van beschikbare documentatie en aanvullende interviews.⁴⁷

Voor wat betreft de duurzaamheid vanuit een milieuperspectief zal de verandering in CO₂ uitstoot als gevolg van de overgang naar de verschillende hernieuwbare energiebronnen worden berekend op basis van de informatie uit de kwantitatieve studies en de literatuurstudie. Het gaat daarbij vooral om de afname in het gebruik van brandhout en houtskool.

Doelmatigheid en beheer

De doelmatigheid van het beleid zal alleen op hoofdlijnen worden geanalyseerd op basis van de beleidsprocessen zoals die zich over de periode 2004-2013 hebben ontvouwd. Er is voor gekozen om hiertoe niet van te voren indicatoren te bepalen maar om aan de hand van de bevindingen t.a.v. de totstandkoming, sturing, uitvoering en effecten van beleid en monitoring en evaluatie factoren te distilleren die op effectiviteit gerichte en kostenbewuste uitvoering bevorderen dan wel belemmeren. Ook zal worden nagegaan of uit monitoring en evaluatie

⁴⁷ Geschreven materiaal waarin de invloed van de Nederlandse bijdragen terug te vinden is in officieel energiebeleid of planningscapaciteit van de betreffende ministeries, agentschappen of andere direct voor energie verantwoordelijke *stakeholders*.

verkregen informatie, conclusies en aanbevelingen zijn verweven in de keuzes die gemaakt zijn voor wat betreft strategie, financiering en uitvoering.

Op basis van de bevindingen zullen lessen en aandachtspunten voor beleid worden gedestilleerd.

6. Organisatie en planning en eindproducten

IOB is verantwoordelijk voor het onderzoek. De verantwoordelijke inspecteur is Rita Tesselaar. De betrokken onderzoeksmedewerker is Jolijn Engelbertink. IOB-meelezers zijn IOB inspecteurs Phil Compennolle en Piet de Lange.

Voor de uitvoering van de kwantitatieve impactstudies (in Rwanda, Indonesië en Burkina Faso) heeft IOB in 2010 –door middel van Europese aanbesteding- de diensten gecontracteerd van het Rheinisch-Westfälisches Institut für Wirtschaftsforschung (RWI) in associatie met het International Institute of Social Studies (ISS).

Voor de uitvoering van kwalitatieve studies in Rwanda en Indonesië en aanvullend onderzoek heeft IOB in 2012 –door middel van Europese aanbesteding- de diensten van het Erasmus Centre for Contract Research and Business Support (ERBS BV) gecontracteerd. De door ERBS ingezette consultant, W.J.Cornelissen, is tevens hoofdconsultant voor de beleidsdoorlichting.

De evaluatie zal drie eindproducten opleveren:

- Een evaluatie van de Nederlandse bijdragen aan het gebruik van hernieuwbare energie in Indonesië;
- Een evaluatie van de Nederlandse bijdragen aan het gebruik van hernieuwbare energie in Rwanda;
- Een Beleidsdoorlichting met daarin opgenomen de resultaten van de impactstudies Burkina Faso, Rwanda en Indonesië.

De literatuurstudie levert een zelfstandig bijproduct op.

Tabel 4 geeft een overzicht van de planning van deelproducten en de voortgang daarin (situatie per juni 2012).

De landenstudie energie Indonesië en de landenstudie energie Rwanda zullen in de Engelse taal worden geschreven. De beleidsdoorlichting met daarin verwerkt de hoofdbevindingen van de overige rapporten zal eveneens in de Engelse taal worden geschreven en daarnaast zal een Nederlandstalige samenvatting worden geproduceerd.

Tabel 4: Overzicht planning van studies en deelproducten

Activiteit	Land	Periode
2009-2011		
Baseline survey zonne-energie	Burkina Faso	Gerealiseerd in november 2010
Baseline survey productief gebruik verbeterde ovens	Burkina Faso	Gerealiseerd door derden (IRSAT) in 2011
Baseline survey uitrol elektriciteitsnet	Rwanda	Gerealiseerd in juni 2011
Baseline survey zonnelampen	Rwanda	Gerealiseerd in oktober 2011
Baseline survey biogas	Indonesië	Gerealiseerd in juni 2011
Baseline survey micro hydro elektriciteitsopwekking	Indonesië	Gerealiseerd door derden (GIZ) in 2010
2012		
Systematische literatuurstudie	Algemeen	Tweede en derde kwartaal 2012
Beleidsdoorlichting	Algemeen	Derde en vierde kwartaal 2012 (update in 2013)
Cross sectional verbeterde ovens	Burkina Faso	Gerealiseerd in tweede kwartaal 2012
Herhaal survey productief gebruik verbeterde ovens	Burkina Faso	Derde kwartaal 2012
Herhaal survey uitrol electriciteitsnetwerk	Rwanda	Vierde kwartaal 2012
Rwanda, herhaal survey zonnelampen	Rwanda	Vierde kwartaal 2012
Cross sectional survey biogas	Rwanda	Gerealiseerd in voorjaar 2012 (in samenwerking met SNV)
Herhaal survey biogas	Indonesië	Derde kwartaal 2012
2013		
Beleidsdoorlichting	Algemeen	Update vierde kwartaal 2013
Desk study Wereld Bank activiteiten hernieuwbare energie	Algemeen	2013
Herhaal survey zonne-energie	Burkina Faso	Tweede of derde kwartaal 2013
Follow up, context en institutionele analyse	Rwanda	Derde kwartaal 2013
Herhaal survey micro hydro elektriciteitsopwekking	Indonesië	Tweede of derde kwartaal 2013
Productief gebruik micro hydro electriciteitsopwekking	Indonesië	Derde kwartaal 2013
Geothermale elektriciteitsopwekking institutioneel	Indonesië	Derde kwartaal 2013
Follow up, context en institutionele analyse	Indonesië	Derde kwartaal 2013
2014		Publicaties
Systematische literatuurstudie	Algemeen	Tweede – derde kwartaal 2012
Landenstudie energie Indonesië	Indonesië	Vierde kwartaal 2013
Landenstudie energie Rwanda	Rwanda	Eerste kwartaal 2014
Beleidsdoorlichting met daarin opgenomen de resultaten van de impactstudies Burkina Faso, Rwanda en Indonesië	Algemeen	Derde kwartaal 2014

Er is een referentiegroep geformeerd met als doel de IOB te adviseren over de kwaliteit van de diverse (deel-)rapporten. De referentiegroep wordt verwacht commentaar te leveren op zowel de deelrapporten voor Rwanda en Indonesië als op het rapport over de beleidsdoorlichting. Deze referentiegroep wordt voorgezeten door plaatsvervangend directeur IOB Henri Jorritsma en bestaat uit vertegenwoordigers van betrokken beleidsdirecties en externe deskundigen. Leden van de referentiegroep zijn: plaatsvervangend directeur IOB (voorzitter); Tineke Roholl (DME); Joy Clancy (Universiteit Twente); Michel Deelen (DDE) en een vacature. De referentiegroep kent tevens speciale leden voor Rwanda (dr. Paul Basinga en dr. Pamela Abbott), Burkina Faso (dr. Oumar Sanogo) en Indonesië (dr. Tumiwa en dr. Kusdiana).

Bijlage Literatuurlijst

Ministerie van Buitenlandse Zaken (1993). *Sustainable Energy Economy*. Sectoral policy document of development cooperation no.4. Den Haag (undated).

Ministerie van Buitenlandse Zaken (2003). *Aan Elkaar Verplicht*. Beleidsbrief aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Den Haag.

DMW (2004). *Bridging the energy gap*. Strategy for Netherlands Development Co-operation. Vision Paper (consultation draft). Den Haag (undated).

Ministerie van Buitenlandse Zaken (2007). *Een Zaak van Iedereen*. Investeren in ontwikkeling in een veranderende wereld. Beleidsbrief aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Den Haag, 16 oktober 2007.

Ir.A.Dankers en Ir.R.Rijs. *ADviSE*. Evaluatie Inventarisatie Energie & Ontwikkelingssamenwerking 1996-2006. Nov. 2007.

DMW (2008). *Beleidsnotitie milieu en hernieuwbare energie in ontwikkelingssamenwerking*. Ministerie van Buitenlandse Zaken. Den Haag, 2008.

IOB (2009), *Evaluatiebeleid en Richtlijnen voor Evaluaties*. Ministerie van Buitenlandse Zaken: Den Haag.

Tweede Kamer der Staten Generaal (2009). *Beleidsbrief Ontwikkelingssamenwerking*. Verslag van een Algemeen Overleg. Vergaderjaar 2008-2009, nr 31250. Den Haag, 10 februari 2009.

IEA (2010a). *Energy poverty: How to make Energy Access Universal*. World Energy Outlook 2010. Paris, September 2010.

IEA (2010b). *World Energy Outlook 2010*. Paris. November 2010.

OECD (2010) *Measuring aid for energy*. OECD-DAC, Paris, April 2010.

World Bank (2011). *Energizing sustainable development: energy sector strategy of the World Bank group*. Committee on development effectiveness. Washington, April 2011.

Ministerie van Buitenlandse Zaken (2011). Focusbrief Ontwikkelingsamenwerking. Den Haag, maart 2011.

Ministerie van Buitenlandse Zaken (2011). De ontwikkelingsdimensie van prioritaire internationale publieke goederen (IPGs). Een praktische agenda. Den Haag, oktober 2011.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (2010). Internationaal klimaatbeleid na Kopenhagen. Den Haag, 19 maart 2010.

Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 2012. Vergaderjaar 2011-2012, 33000 V.